

Havebyen på Nøtterøy – et kulturmiljø med stor verdi

Av Connie Didriksen

Lektor Connie Didriksen har arbeidet som lærer i en årrekke på Borgheim Ungdomsskole. Hun skrev sin masteroppgave om tekstilkunstneren Else-Marie Jakobsen. Etter at hun pensjonerte seg har hun engasjert seg i bevaring av gamle bygningsmiljøer og de grønne verdiers betydning for trivselsfaktorene i vårt lokalsamfunn. Hun skrevet en rekke artikler i lokal-

aviser omkring disse emnene, og har i den anledning kommet over havebyplanene for Tønsberg og Nøtterøy som ble laget på 1920-tallet. I denne artikkelen gjør hun rede for de ideologiske tankene bak disse med den hensikt å bevisstgjøre oss for verdier i vårt lokalsamfunn som kan stå i fare for å bli ødelagt.

Den nordre del av Nøtterøy er en uoppdaget skatt. Mange ser og sier at det er noe ekstra med området, men har kanskje ikke tenkt på hvorfor og historien bak dette ekstra.

Havebyen på Nøtterøy og Tønsbergs del av området slik arkitekt Lange tegnet det, er nordre del av Nøtterøy fra kanalen og industrisonen Kaldnes til noe av friluftssonen Teieskogen, så

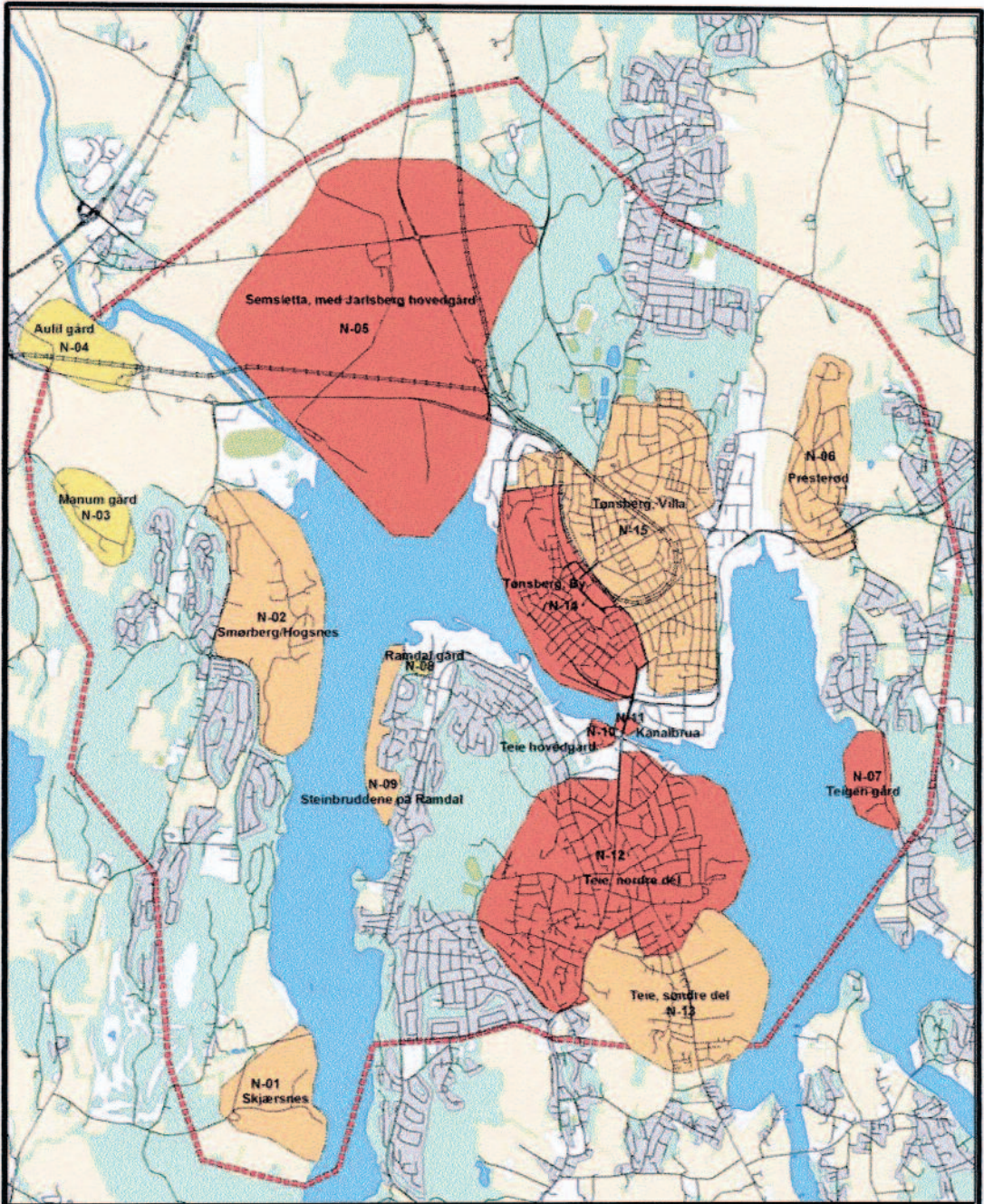

Arkitekt Kristoffer Langes
reguleringsplan for Tønsberg. Planen
var basert på de beste ideene fra
konkurransen om byplan 1920.
Tilhører Tønsberg
kommune.

Arkitekt Kristofer Langes
reguleringsplan for Tønsberg.
Nederst Nøtterøy med Teie torg,
veiakser, buede veisystem og
broer mellom Nøtterøy og Tønsberg.

Tema: Kulturminner/miljø
 Deltema: Nyere tids miljøer

Grunnlagsdata:
 Statens Kartverk

Tegnforklaring

- Liten
- Middels
- Stor
- Influensområde

Tallene viser til områdenummer i delrapporten

Konsekvensutredning
 Tønsbergpakken - Fase 2
 Statens vegvesen Region Sør

Målestokk 1:35 000

Dato: 06. januar 2004

tar den med mesteparten av Kolberg og går tilbake Kirkeveien ned Eikeveien til Bekkeveien, bort den og følger kysten nordover tilbake. Havebyen og Tønsbergs del ligger i kommunene Tønsberg og Nøtterøy. Arkitekt Kristofer Lange tegnet reguleringsplan til mesteparten av dette området. Planen i Nøtterøy kommune ble fullført av kommuneingeniør Røed. Røed kalte planen i Nøtterøy kommune Nøtterøi haveby. Lange brydde seg tydeligvis ikke stort om kommunegrenser når han tegnet. Siden det meste av området er tegnet av Lange og ligner hans plan, kaller jeg området for havebyen på Nøtterøy.

Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU

laget en konsekvensutredning, Tønsbergpakken-Fase 2 for Vegvesenet i 2004 med tema: Nyere tids kulturmiljøer. Bakerst i rapporten er et vedlegg. Vedlegget er et kart av Tønsbergområdet hvor NIKU har påsatt sin verdivurdering av nyere kulturmiljøer ved bruk av ulike fargekoder. NIKUS arbeid er omfattende og utført av dyktige fagfolk. De undersøkte områdene i og rundt Tønsberg i 11 dager før de utarbeidet rapporten. Områder med stor kulturmiljøverdi er farget høyrød. Disse områdene er:

Jarlsberg hovedgård med jorder, Tønsberg sentrum fra jernbanelinjen til sjøen, Gunnarsbø med park, Teie hovedgård, Teie nord (havebyen på Nøtterøy), Teigen gård og Kanalbroen.

NIKU s rapport er en område uttalelse om kulturmiljøer. Områdene har ingen nøyaktig avgrensning som ved fredning, og fokuset er ikke på det enkelte bygg. Ser man på området NIKU har vurdert til å ha stor kulturmiljøverdi på nordre Nøtterøy, så tilsvarer det omtrent området til Langes og Røed reguleringsplan, bortsett fra at industrisonen Kaldnes og Teie hovedgård ikke er tatt med. Langes plan ble ikke vedtatt på Nøtterøysiden av Tønsberg, men gateløpene er temmelig lik planen likevel. NIKU har vurdert Teie hovedgård i et eget område.

NIKU skriver om Teie torg:

*-Teies nordøstlige del fremstår som et eksempel på kulturhistorisk velstående miljø med helhetlig karakter, hvor flere av elementene er av stor arkitektonisk verdi. Samlet verdi: **Stor***

Instituttet påpeker også de trafikale forhold som reduserer sentrale deler av områdets verdi.

Det er planer om ny vei til Nøtterøy. Hvis denne veien blir lagt utenom havebyen på Nøtterøy, kan igjen området få større verdi. Hele havebyen bør ha som tidligere helhetlige reguleringsbestemmelser og reguleres til bevaring med forsiktig fortetning som Sogn haveby.

NIKU vurderer bl.a området Teie torg, Ørsnesalleen, Smidsrødveien fra Øgårdsveien til og med Bekkeveien og Nøtterøyveien som viktige identitetsskapende områder for Teie nord. Instituttet nevner også noen hustyper og miljøer som er typiske for perioden, noen enkeltbygg og noen historiske veifar selv om instituttet poengterer at det er området og helheten, altså kulturmiljøet, som de har hovedfokus på i rapporten.

NIKU skiver om Smidsrødveien fra Bekkeveien til og med krysset Øgårdsveien:

*-Smidsrødveien er helhetlig i utformingen og har store majestetiske hager. Husene og tomtene i området har vært gjenstand for noe forandring, men gir allikevel en opplevelse av kontinuitet fra 1900-tallet. Samlet verdi: **Stor**.*

Av enkelt bygg nevnes spesielt Gimle som er tegnet av arkitekt Henrik Bull. Bull var med på

Gimle oppført i 1906, tegnet av arkitekt Henrik Bull for skipsreder Wilhelm Wilhelmsen.

Foto: Rune Sørli, Slottsfjellsmuseet.

Munch viser tilknytning til vitalismen – en viktig filosofisk og livsstilretning mellom 1920-1940. Havebyideen var tilknyttet vitalismen. Vitalismen vektla bl.a. lyset og solen. Edvard Munch: Solen 1911. Olje på lerret, 455 x 780 cm, Universitetet i Oslo (Aulaen) Foto: Munch-museet

restaureringen av Nidarosdomen og har tegnet bl.a Historisk museum, Nasjonalteateret og det gamle regjeringsbygget. Wilhelm Wilhelmsen fikk satt opp Gimle i 1906. Dessverre er et tilbygg blitt tillatt foran hovedinngangen, men hovedbygget kan antagelig tilbakeføres. Det er andre flotte bygg i området som Teie hovedgård, Ekeberg og Ørsnes. Når de herskapelige villaene er det blitt tillatt utbygginger som gjør at inntrykket av villaene er blitt forringet. NIKU har vurdert Teie hovedgård i et eget område og til å ha **stor** verdi. Arkitektonisk viktige villaer med mektige hager er det en del av i havebyen. Hele Grindløkken skole er foreløpig bevart, men står for fall til tross for alle sine arkitektoniske og symbolske verdier.

NIKU skriver:

-Teie torg er et interessant kulturhistorisk bidrag til utbyggingen av villaområdet, og et næringsmessig knutepunkt på 1900 tallet.

Instituttet nevner og negative trekk ved torget som nyere arkitektur, bilisme og parkering på torget som reduserer områdets verdi.

Teie nord har **stor** samlet bevaringsverdi, skriver NIKU i 2004. Likevel planlegges i dag

stykkevis større utbygging 6- 7 sentrale steder, bl.a. ved Teie torg, på Grindløkken skole, på Teie skole, på Ørsnes der flyfabrikken var, ved Teie hovedgård og på Kaldnes. Ved bl.a Teie torg og på Grindløkken planlegges høyblokker inntil verneverdig bebyggelse. På Grindløkken vil kommunen tillate riving av halve det gamle Palladianske anlegget. Den staslige Smidsrødveien er planlagt utvidet der eikene er. Veien vil forandres og komme ødeleggende nær bebyggelse, hager og trær. Punktvis utbygginger med høyhus og kjøpsenter i havebyens kjerneområder, vil ødelegge havebyen i stedet for å ta vare på den som et viktig kulturmiljø.

Hva kan være bakgrunnen for at Teie nord er vurdert til å ha like stor kulturmiljøverdi som Jarlsberg hovedgård som er fredet?

Reguleringsplan for nordre del av Nøtterøy ble tegnet ut fra Ebenezer Howards havebyideer. Havebyene skulle være nær landet, nær byen, en del av by- land og sonedelt. Nøtterøy hagebyen

har disse egenskapene. Ser man på kartet over havebyen og sammenligner det med dagens kart, ser man at havebyen er stort sett slik arkitekt Lange og kommuneingeniør Røed tegnet den. De fleste strukturer, gater og plasser kjenner man igjen på dagens Teie.

Jeg tolker arkitekt Langes og kommuneingeniør Røeds planer for nordre Nøtterøy for tilsammen å danne havebyen på Nøtterøy.

I Oslo er det flere havebyer bl.a. Ullevål haveby. Ullevål haveby er bygget i mur som de engelske havebyene. Den er regulert til bevaring, men den kan ikke sees på som en helhetlig, sonedelt haveby. Sogn haveby, som er tegnet av arkitekt Lange, er også regulert til bevaring. Den ble bygd senere enn Teie. Tåsen haveby er blitt et veldig populært boområde, mer populært enn Holmekollen fordi Holmekollen er blitt så for-tettet, skriver Aftenposten. - I Vestfold har vi ikke andre havebyer enn havebyen på Teie, forteller Kulturarv hos Fylkeskommunen.

Havebyen på Nøtterøy er en stor, sonedelt, tre-hushaveby utenom de store byene. Flere byer har mindre delvis utbygde havebyer. Flere av gjenreisingsbyene i Norge er bygd ut fra havebyidealet, men de er bygd mye senere enn havebyen på Nøtterøy. Dessuten skal en haveby være nær en større by, slik Tønsberg er.

De ideologiske, kulturelle, økonomiske og sosiale forhold

Flere og flere store byer fikk en dramatisk befolkningseksplasjon i industrialismens begynnelse. Folk levde under utrolig usunne levevilkårene. Vi husker alle for eksempel Charles Dickens romaner og noen Jack Londons skildringer av forholdene. I øst London var forholdene forferdelige. I tillegg kom 1. verdenskrig. Ebenezer Howard var opptatt av at folk måtte bo sunt, og at man måtte få ned dødeligheten blant barn og voksne. Han skrev bøkene "Tomorrow" og "Garden Cities of Tomorrow". I 1903 ble den første havebyen bygd ut fra Howards tanker, og den andre utenfor London i 1919.

Vitalisme ble en viktig filosofisk retning og livsstil fra ca 1900 til 1940. Man søkte mot anti-industrialisme, mot romantiske tendenser og var inspirert av klassikeren Aristotles og de moderne filosofer Nietzsche og Bergson. Vitalismen hadde røtter i det klassiske, men også i det stedlige. Vitalismen var opptatt av solen, lyset, renhet, gymnastikk, sunnhet og grønne verdier. Edward

Munch viser denne tilknytningen i bl.a. sine ba-debilder, aulamaleriet solen og mannen i kållåkeren. Vigelandsparken er inspirert av vitalismen, likeså Knut Hamsun som fikk nobel-prisen for Markens grøde i 1920. Havebyarkitekturen er bygget på vitalismens filosofi og livsstilgrunnlag. Havebybevegelsen spredde seg fra land til land.

Professor Sverre Pedersen fikk mye å si for norsk byplanlegging. Han var utdannet i Berlin. Pedersen ble ansatt i 1920 som den første profes-soren på NTH i byplanlegging. Byene begynte med byplanlegging for å motvirke spekulasjoner og tilfeldig utbygging. Byplanlegging ble påbudt i 1924 i Norge. Områdene måtte se pene ut fra luften også, mente Pedersen. Denne tanken passet godt på Nøtterøy for her var det flyfabrikk.

Professor Pedersen korresponderte med Ebenezer Howard da Howard var på besøk hos for-mannen i den norske legeforening Halfdan Bryn på Skåtøy i 1920. Bryn og Howard utgav sammen boken "Havebyer og jordbruksbyer i Norge" i 1921. Dette viser hvor viktig havebytanken ble for norsk arkitektur, byplanlegging, sunnhet og helse. Men dessverre ble mange havebyer og byplaner ikke realisert, eller bare delvis på grunn av økonomiske nedgangstider i mellomkrigs-tiden, men havebyen på Nøtterøy ble gjen-nomført.

Nordre del av Nøtterøy fikk betydelig industri på 1700- 1900 tallet. Her var skipsverft, bryggeri, reperbane, utskipingssted for hvalflåten og sel-fangsten, Norges ubåtstasjon, flyfabrikk og senere bilfabrikk. Nøtterøy kommune fikk ved Tønsbergs byutvidelse beholde utmarken til Teie hovedgård. Tønsberg fikk den nordre delen med industriområdet langs kanalen. Teie hovedgård ble lagt ut til tomteområde i begynnelsen av 1900 tallet.

Industrialiseringen var i gang i Tønsberg og på Nøtterøy. Jernbanen gikk til Tønsberg. Dette førte med seg her også flytting inn til byen, trang-boddhet og usunne boforhold.

Tønsberg engasjerte Arkitekt Kristofer Lange til å tegne byplan.

Den ble ferdig i 1919. Kristofer Lange hadde avsluttet studier i Berlin i 1912. Arkitekt Pedersen, senere professor ved NTH i reguleringplaner, studerte ved det samme universitetet i 1913. Tyskland var tidlig opptatt av byplanlegging og

havebyer. Lange tegnet mye i Oslo, her i distriktet, og han tegnet mange reguleringsplaner. Pedersen og Lange konkurrerte bl.a. om Bodøs byplan. Konkurransen vant Lange. Han tegnet også Sogn haveby som er regulert til bevaring med strenge krav ang. fortetning.

Kristofer Lange tegnet reguleringsplan for Tønsberg inklusiv nordre del av Nøtterøy langt inn i Nøtterøy herred i 1919. Han advarte mot karakterløs og dråpevis utbygging. Planen kalte han "Sagagrund". Kristofer Lange vant sammen med sin medarbeider G. Ouille Hansen 1. premie for forslaget. Lange stilte ut sin bearbejdede plan for Tønsberg og nordre del av Nøtterøy på Den internasjonale utstillingen for stadsbygnadsplaner i Gøteborg i 1923.

Å tegne reguleringsplaner ble den gangen sett på som en viktig kunstart, viktigere enn det å tegne det enkelte byggs arkitektur. Arkitektene laget modeller av planområdene og undersøkte bl.a. hvordan lyset ville falle inn til ulike tider for at hele området skulle oppleves mest mulig estetisk. Plassering av veier, hus, parker, trær osv. ble planlagt ut fra dette. Hagebyen ble planlagt som et samlet kunstverk.

Nøtterøy herred valgte å la kommuneingeniør Arthur Røed tegne ferdig planen for Nøtterøy i 1921. Røed kalte planen for Nøtterøi haveby. Røeds plan er svært lik Langes plan. Lange hadde tegnet hele den nordre delen av Nøtterøy til noe lenger enn sørlige husrekke med hager i Øgårdsveien. Planen var altså nesten ferdig da Arthur Røed overtok. Røed var også opptatt av Howards havebyideologi.

Howard mente en havebyen skulle være nær byen, nær landet, og selv være en del av byen og landet og sonedelt.

Arkitekt Lange tegnet en sonedelt Tønsbergplan og haveby på nordre del av Nøtterøy. Utenfor havebyen mot syd på Nøtterøy skulle det være jordbruksland. Havebyen skulle i nord være nær byen og industrisonen med arbeidsplassene. På Nøtterøy var mange arbeidsplasser langs kanalen. Teieskogen ble avsatt til rekreasjonsone. I

Nærmest Teie torg. Veiaksene Smidsrødveien og Kirkeveien møtes og danner Nøtterøyveien inn til Tønsberg. Etter postkort. Slottsfjellsmuseets fotosamling

idrettssone var på to stadioner i hver ende av planen, og mot øst langs vannet var område til skøytebane, bading, fritidsbåthavn og restaurant. Det ble planlagt flere mindre parkområder ulike steder og en større park på Rosanes. Planen skulle ha grønne hager, trær langs veiene og grønne områder.

Trafikkzone ble tegnet med sentrale veger i store akser. Fra Kanalbroen ble laget en akse, en lang paradegate, Nøtterøyveien. I veidelet delte vegen seg i ulike akser, en gikk til sjøen mot øst, en ble handelsgaten Smidsrødveien og gikk til torget. Forbi torget ble Smidsrødveien en flott gate planlagt med dobbelt opp med trær på hver side. En annen akse fra veidelet ble Kirkeveien, og den skulle gå fordi den planlagte kirken på høyden ved Ekeberg. Kirkeveien var også planlagt med dobbelt sett med trær på hver side. En vei fra veidelet skulle gå til industriområdet Kaldnes og til en planlagt bro til Tønsberg der. En gren av denne veien gikk til rekreasjonsområdet Teieskogen. Alle veiene førte til sentrale områder eller sentrale bygg. Trafikken ble planlagt å skulle være effektiv på store brede veier til Tønsberg, til Kaldnes og andre viktige områder. De brede, rette veiene var viktige trafikkområder.

Kvartalene ble ikke utformet med tradisjonelt rutenett som tidligere. Veiene mellom de store aksene fulgte landskapets kurvatur. I havebyer ble det mellom aksene anlagt buede veier i bområdene. I planområdet ble det planlagt stjerneformede plasser, rundkjøringer og åpne møteplasser. Dette mønsteret tegnet arkitekt Lange også på fastlandssiden i Tønsberg planen.

*Aksen fra Tønsberg deles i Smidsrødveien, Kirkeveien og blir et sentralt knutepunkt.
Foto: Rune Sørli, Slottsfjellsmuseet*

Havebyen på Nøtterøysiden ble planlagt med sentralt plassert torg med handelsgate, kirke, skole og kino. Rundt torget ble planlagt sone for handel og sosiale aktiviteter og fellesskap.

Planen ble tegnet med småhusbebyggelse. Husene skulle ikke overstige 1 etasje. Folk bygde da hus med høye tak eller mansardtak, for det ble regnet som 1 etasje, og fikk slik to etasjer og to leiligheter. Husene skulle plasseres slik at hagene fikk mest mulig sol, og slik at alle fikk best mulig utsikt. Hagene dannet lange hagebånd eller hagene samlet seg rundt et felles hagetun. Den enkelte husstand kunne dyrke grønnsaker og frukt slik at man fikk friske, sunne råvarer til husholdningen. Sol og lys var viktig. Husene og plasseringen skulle ha et enhetlig preg. De mest ettertraktede tomtene lå høyt, lå langs viktige veier og var sentrale hjørnetomter og hadde fin utsikt, og her ble bygd de fineste husene.

Havebyen ble raskt utbygd etter planen fra 1921.

Nøtterøy hadde god økonomi i disse årene, for Norge var nøytral under 1. verdenskrig og tjente godt på skipsfart og hvalfangst under og etter krigen. Valg av hustyper i havebyen viser velstand. Havebyen ble ikke mest befolket av arbeidere fra byens usunne kvartaler slik Howard planla, men av mange med god økonomi som sjøfolk, hvalfangere, skipsredere og funksjonærer. Til valget i 1934 var det blitt 2000 stemmeberettigede i Grindløkken og Teie krets

De flotteste husene var ofte på sentrale hjørnetomter. Foto: Rune Sørli, Slottsfjellsmuseet

Teie torg. Foto: Rune Sørlie, Slottsfjellsmuseet

mot 3500 i resten av Nøtterøy kommune. Nøtterøy haveby var blitt et viktig område på kort tid.

Husene som er bygd på tyvetallet, er i nyklassisistisk stil, men man fornorsker det klassiske ved bruk av tre som bygningsmateriale og ved å bruke tradisjonelle norske byggemåter slik målet var på NTH. Hele havebyen er et viktig kulturmiljø.

En ny skoles planlagte beliggenhet

Teie skole som ble bygget i 1915, ble snart for liten med den store utbyggingen på indre Nøtterøy. Lange hadde tegnet inn ny skole ved den planlagte rundkjøringen ved Smidsrødveien-Øgårdveien. Herfra gikk det ut mange veier. Rundkjøringen er veldig sentral i reguleringsplanen, og skolen hadde blitt i enden av en akse som strålte ut i alle retninger. Til skolen ville det være som å gå opp til høyden langs en treprydet, flott vei som strålte ut rett før skolen. "Alle veier" ville føre til skolen.

Det å planlegge en skole i sentrum av havebyen i enden av den flotte Smidsrødveien i en av havebyens mest sentrale rundkjøringer, forteller hvilken viktig plass skole hadde i samfunnet kunnskapsmessig og som ideologisk senter for havebyen. Skolen skulle og være et viktig sosialt møtepunkt for voksne og barn.

Nå ble skolen lagt litt nedenfor dette sentrum, men likevel på et flott sted på 18 mål nær jordbruksområdet og i nær tilknytning til den planlagte stadion på området ved siden av. Skolen fikk flott utsikt ut mot havet, og skolegården fikk en fin, solrik plassering.

Skolen ble planlagt ut fra det pedagogiske

synet i den nye skoleplanen fra 1924. Den viser planens tilknytning til vitalismen, det klassiske, det stedlige og havebyens idealer. Den rådende arkitektretningen mellom 1920 og 1930 i Norge var nyklassisismen. Havebyen og skolen ble da bygget i denne stilretningen. Havebyen skulle være helhetlig.

Arkitekt N.P. Nilsen tegner Grindløkken skole.

Nøtterøy kommune hadde tidligere engasjert arkitekt N.P.Nilsen fra Drammen til å tegne Breidablikk sjømannshjem og til å tegne Bergan skole. Den var regulert til bevaring, men brant nylig. N.P. Nilsen har tegnet mye i Drammens distriktet, men også steder lengre unna som i Haugesund og i Solør.

Han har tegnet skoler, villaer, restauranter, fabrikker og bygårder i mur og tre fra ca 1900 til ca 1940. Hans allsidige virke viser bygg i ulike stilarter. Han var med en i gruppe Drammens arkitekter som var foregangsmenn ang. den amerikanske modernisme retningen rundt 1930 i Norge. N.P. Nilsen var formann i det kommunale boligrådet i Drammen og var med i bankens styre. Han var med i en rekke bedømmelseskomiteer for arkitekturkonkurranser, og var en betydningsfull person i Drammen. Han reiste og utenlands for å orientere seg innen sitt fag.

Senere samarbeidet han med sin sønn og arkitekt om prosjekter. Firmaet overtok sønnen og dannet firmaet Nilsen & Grenager i 1946. De fikk stor betydning for utformingen av byen. Mange av arkitekt N.P. Nilsens arbeider er utstilt og oppbevart i Drammen museum.

Skoleplanen av 1924 for landsfolkeskolen

I planen for landsfolkeskolen fra 1924 ble gymnastikk, sløyd og håndgjerning innført. Likeså var det viktig med skolekjøkken. Men hadde en kommune ikke skolebygg til å undervise i disse fagene, kunne man søke dispensasjon.

Men slike problemer var det ikke i Nøtterøy haveby med den nye skolen som hadde gymsal, sløydsl og skolekjøkken. De nye fagene sløyd, handgjerning og tegning er en følge av Art and Crafts bevegelsen. Tidens tanker var at ånd og hånd og bevegelse fulgtes ad. Den sunne elev laget nyttige ting, hadde gymnastikk, spiste sunn mat som man lærte å dyrke. Grindløkken fikk det første skolekjøkkenet på Nøtterøy, og ingen andre skoler på Nøtterøy hadde skolehage. Nøtterøy kommune brukte Skoleplanen for landsfolkeskolen, men med det større timetallet som planen for byfolkeskolen hadde. Nøtterøy hadde tidlig undervisning i fag som engelsk, historie og geografi, og alt nå var arbeidsskole prinsippet viktig pedagogisk.

Klassisk og nasjonal opplæring hadde betydning i det nye Norge. Det ble viktig for elevene å få slik kunnskap gjennom skolegangen. Det var flere på indre Nøtterøy enn gjennomsnittet som gikk lenger på skolen enn den obligatoriske skolegangen, og de ville møte den klassiske og nasjonale kunnskapen på gymnasiet i Tønsberg.

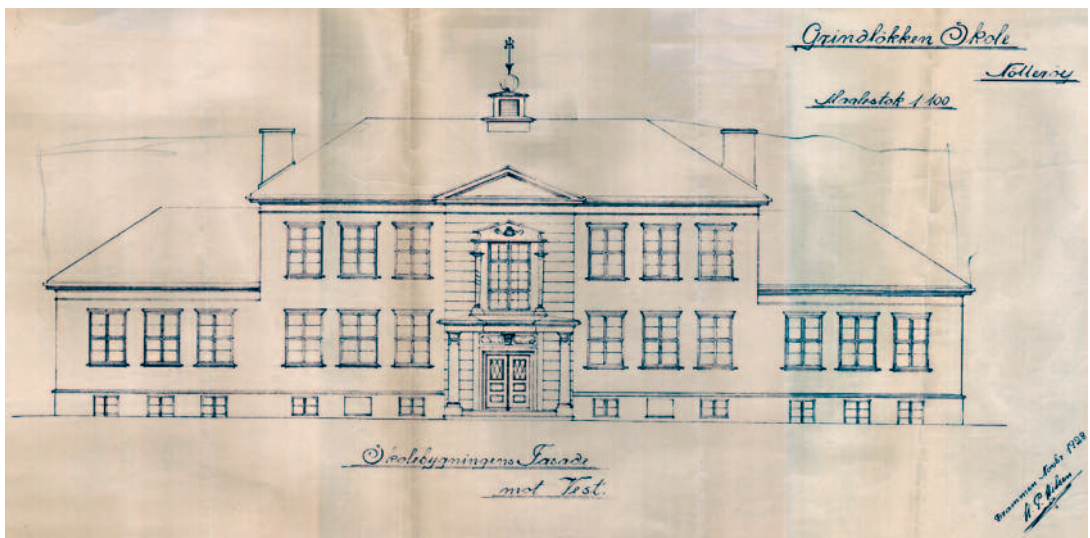
Grindløkken skole, et resultat av vitalisme, ny læreplan og havebytanken

Vitalismen er som sagt inspirert av de klassiske idealene og det stedlige. Renaissancearkitekten Palladios ideer hadde betydning for havebyarkitekturen. Palladio tegnet mange villaer i U form på landet. De fleste hadde åpninger ut mot landskapet. Palassene lå gjerne ikke langt fra vannet. Grindløkken skoles plan er inspirert av Palladios arkitektur.

Mange storgårder i Norge som Slottet i Oslo, Jarlsberg hovedgård og lystgårder i Drammen er bygd ut fra Palladios ideer. Arkitekt Nilsen reiste antagelig forbi Jarlsberg hovedgård når han skulle til Tønsberg. Jarlsberg med omgivelser lignet på Grindløkken med jorder som skrånere ned mot vannet. Den gamle fanen til Grindløkken skole fra 1930 viser skolen med slettene mot vannet. Arkitekt N.P. Nilsen sa om skolen at den lignet en herregård.

Hele Grindløkken skole ble tegnet i 1928 og bygget i 1929 viser dokumenter i Drammen museum. Skolen har en hovedbygning i to etasjer med sidefløyer i en etasje. Hovedbygningen med sidefløyer har symmetrisk plan. Hoveddørene er plassert midt på bygningen. Taket er valmet. På toppen av taket er en oppbygging i kobber, og på toppen av den en rund, gylden kule med spir. Fra hovedbygningen går det gjerder ut til sidebyg-

*Grindløkken skole, Vestsiden av hovedbygningen. Utsnitt av N.P. Nilsens tegning fra 1929.
Foto: Nøtterøy kommune*

Grindløkken skole sett fra skolegården i sammenhengende U form. Anlegget avsluttes mot øst med tempelgavl og doriske pilastre. Utsnitt av N.P. Nilsens originaltegning. Foto: Nøtterøy kommune

ningene. Sidebygningene er like lange. Hovedbygningen og sidebygningene er bygd sammenhengende i et U formet anlegg. Sidebygningene har en etasje bortsett fra at gymnastikk-salen er høyere.

Hovedbygningen mot vest har framskutt risalitt på midten med tempelgavl over. Denne delen har bred, vertikal panel. Tempelgavlen omkranser et todelt frontparti. Øverste delen har vridde omvendte pilastre, og nederste delen har pilastre som illuderer doriske søyler. Disse er dekorert øverst med ranker. Over døren er en halvoval og på veggen et dekorativt felt. Mellom søylene i 2. etasje er et stort vindu, og over det et dekorativt felt med rankemotiv.

Alle vinduene er smårutet uten belistning. Vinduene mot vest er gruppert tre og tre slik at man leser av bygget at det er 6 klasserom. På denne siden av skolebygningen var de nederste rutene av uklart glass. Elevene skulle følge med på lærerens undervisning og ikke se ut.

Inn til skolegården var planlagt en flott inngangsportal. Hovedinngangen på skolegårdsiden er omkranset av høye, doble, riflete pilastre med tempelgavl over. Inspirasjonen til dette partiet er antagelig inngangspartiet til Panteon i Roma. Inngangsdørene til sidebygningene er omkranset av doriske pilastre, tempelgavler og alle dørene er fint utformet. Rundt alle dører er felt med horisontalt stilt kraftig trepanel, som på hovedbygget. På kortveggen er det små halvrunde vinduer, og inni leskjulene vinduer med halvrund øverste del. Sidebygningene avsluttes med doriske pilastre.

I sidebygningen mot nord er gymnastikksal og leskjul. Gymsalen er blitt festsal, men den er omtrent slik som den ble bygget. Sløydsal og vaktmesterbolig er i den andre sidebygningen. Sidebygningene består nærmest hovedbygningen av leskjul som bæres av "søyler" som igjen

illuderer doriske søyler. Leskjulene minner om arkader. U- form, tempelgavler, pilastre og arkader var mye brukt av Palladio i hans arkitektur

Når man går inn i hovedbygningen, er det gang og rett fram et flott trappeløp. På hver side er det to klasserom i 1. etasje. Lengst inn i gangen i 1. etasje er det på en side lærerværelse og på den andre siden materialrom. I 2. etasje er det ett klasserom på hver side, nødutgang og materialrom. I kjelleren var det skolekjøkken og Wc for jenter, og på motsatt side WC gutter. Det var planlagt offentlig bad for befolkningen i havebyen i kjelleren bortenfor WC gutter.

Måler man bygningene og klasserommene, ser man at skolen og klasserommene er formet etter Palladios ideer om størrelsesforhold. Palladio var inspirert av Alberti og Vitruvius.

I U en mellom bygningene er det en solrik ute-plass for elevene. U- formen viser at skolen tok vare på elevene. Dette er den samme symbolikken som Bernini brukte på Petersplassen. Til skolegård er også ei stor slette. Det ble ikke bygget stadion nordøst for skolen, men skolens område, sletta, er brukt til stadion, ballbane og lek for voksne og barn og erstatter planens bane. Sletta har også vært brukt til skolehage.

Skolen er lite forandret fra 1929

Hovedbygget er slik det ble bygget. Sløyden er blitt noe utvidet. Litt av det ene leskjulet er tilføyet sløyden. Resten av leskjulet ble bygget inn da sløyden trengte større materialrom. Materialromveggen kan lett fjernes slik at leskjulene med arkadene kommer fram. På motsatt side er nesten hele det opprinnelige leskjulet. Det ene gjerdet er nylig fjernet. Det er laget en ekstra dør inn til festsalen som ikke er heldig. Skolen lar seg lett tilbakeføre uten store kostnader.

Skiferen på taket er skiftet ut med antikkfarget, rød sementtakstein. Det var vanskelig å få noen til å reparere skifertaket. Det var bl.a Trygve Bratteli som la skiferen da skolen ble bygget. Nye som kunne legge skifer, var visst vanskelig å finne, og Bratteli var blitt statsminister. Men fargemessig er den røde steinen en god erstatning.

Tyskerne tok skolen under krigen, men de forandret heller ikke skolen vesentlig verken innvendig eller utvendig. Det er utgitt et hefte av Nøtterøy kommune om skolen under krigen.

Hva arkitekturen på Grindløkken skole formidler

Skoler som ble bygd tidligere, f. eks. Slottsfjell-skolen i Tønsberg, dominerer kraftig over byen fra ”fjellets topp”. Den er tegnet av Baltazar Lange, faren til Kristofer Lange og ble ferdig i 1884. Brannengen skole i Drammen fra 1915 er tegnet av Arneberg. Den har 5 etasjer, og Ila skole i Oslo, også tegnet av Baltazar Lange, ferdig i 1916, har 6 etasjer. De siste er i nybarokk stil og oppført i murstein. Skolene har små skolegårder mellom de høye husene. Jenter og gutter var i atskilt skolegård og klasser. Dette viser den tidens hierarkiske skolebygninger som dominerer over små hus og små mennesker som skal sosialiseres til samfunnsborgere med respekt for kirke, kommune og skole. Teie skole bygd i 1915, har noe av dette hierarkiske, men ikke så utpreget med sine tre etasjer.

Grindløkken ble bygd ut fra nye tanker om pedagogikk og sosialisering. Den ble bygd lav med hovedfløy i 2 etasjer og sidefløyer og sidebygninger i 1 etasje. Området lå i sol og skolen ble malt pompeiansk gul med pompeianske røde tempelgavler, pilastre og søyler. Skolen er som et lite, gyllent, klassisk slott, som solen. Skolen kan minne om eventyret om Soria Moria slott og Askeladden som skal dit, malt av Theodor Kittelsen.

Grindløkken er omkranset av vakre trær, anlegget er som en park og har utsikt mot vannet, kontakt med landbruket, og viser havebyens og tidens ideer. Skolen viser mål som klassisk og nasjonal dannelse, kunnskap, det stedlige, lys, gymnastikk, sløyd og skolekjøkken.

Skolens arkitektur som lærebok

Skolen ble bygget nesten som ei lærebok. I kunsthøgskolen, historie, kulturfag og religion kan elevene gjennom alle tempelgavlene, søylene og pilastrene lære om Hellas og Roma, og hvilken

innvirkning disse kulturene har hatt på arkitektur og kunnskap opp gjennom tidene.

Kjennskap til det klassisk var viktig ut fra havebyens idealer, og videre skolegang. Skolens arkitektur formidler om Parthenon og Panteon og andre bygg fra klassisk tid og senere tiders inspirasjon av det klassiske. Elevene kunne lære om huset de selv bodde i og andre hus. Gullkula på toppen av skolen, som kanskje viser til jordepellet, kan knyttes til historie og religion, likeså de vridde omvendte pilastre på skolen. Vridde søyler sies var på Salomos tempel, og vridde søyler er på Berninis baldakin i Peterskirken. Michelangelo laget omvendte søyler for å nevne noen undervisningsområder. Ulike ranker var brukt i antikken og senere som i Napoleonstiden. Ranker brukte man også i samtiden f. eks på porselen. Kanskje elevene hadde noe hjemme med slik dekor? I fagene matematikk, språk, musikk og kunsthøgskolen kan rytme og form arbeides med ut fra skolens arkitektur. Man kan lære å regne ut flater, volum og arbeide med proporsjoner. Sletta viser til idrettens stilling i gamle Hellas. Lærerne kunne eksemplifisere undervisningen ut fra skolens arkitektur.

Det er viktig å bevare hele skoleanlegget med slette og de vakre trærne som en integrert del av havebyens ideer, arkitekturideer og skoleideer tilpasset vitalismens filosofi. Det er sjelden man finner skole og miljø så tilpasset hverandre ut fra en internasjonal bevegelse som her.

Havebyen ble utbygd rundt 1930 med funkishus.

Funksjonalismen er også bygget på vitalismen, men uttrykket er ikke bygget på det klassiske. Nye ideer kommer inn i arkitekturen i havebyen med banken fra 1932 i funksjonsarkitektur. Bygg utover på tredvetallet ble bygget i blandingsstiler og i funksis. Nå ribbes arkitekturen etter hvert for klassiske elementer, byggene blir asymmetriske og får lange vindusbånd hvor solen kan skinne inn. Området viser overgangen fra nyklassisismen til funksis.

Grindløkken skole måtte utvides i 1954. Arkitekt John Horntvedt tegnet en ny del i fortsettelsen av gymnastikksalen, men den berører ikke sletta. Denne delen har ikke søyler og trekantgavler, men er tilpasset den nye Mønsterplanen fra 1939. Dessuten hadde nok krigens seierherrer kunst og arkitektur betydning. Den ”entartede kunst” ble den seirende etter krigen, likeså Bauhaus og den modernistiske ar-

Grindløkken skole i dag. Det er ikke gjort store forandringer med skolen fra 1929.

Inngangspartiet markeres med midtrisalitt, øverst tempelgavl, i midten vridde pilastre, nederst doriske.

Foto: Ragnar Kristensen.

kitekturen. Mønsterplanen av 39 vektlegger Deweys prinsipper tydeligere. Klasserom med dører ut til egen skolehage viser dette.

Den nye delen av Grindløkken skole er ferdig i 1955 og ligner på Lambertseter skole. Lambertseter er kunsthistorikere opptatt av. Lambertseter skole ble bygget mellom 1954 og 1957. Det er ikke godt å si om Grindløkken har påvirket Lambertseter eller omvendt.

Den "nye delen" består av en hoveddel med utstikkende paviljonger av ulike lengder. Hoveddelen har lærerrom, håndarbeidsrom og skolekjøkken. I paviljongene er det klasserom. Den nye skolen er bygget i mur og har vindusbånd. Paviljongene har asymmetrisk tak. Det er lysinnfall fra skåtakene også. Noe av ytterveggen på paviljongene er kledd med vedlikeholdsfrie eternittplater fra 50-tallet.

Den nye delen fra 1955 ble bygget rimeligst mulig, for landet trengte penger til gjenreisningen etter krigen. Den gamle skolen er bevaringsverdig, og kanskje noe av den nye og. Skolen viser utviklingen av norsk skolehistorie og kulturhistorie fra 1920 til i dag.

Havebyen og Grindløkken skole er viktige representanter for tidens nasjonale og internasjonale ideer.

Elevene på Grindløkken skole er veldig stolte av skolen sin, og i en bønn i kirken til jul ba de til Gud om at hele den gamle skolen måtte bevares. Jeg håper de blir hørt for det er de unge som er fremtiden. Haveby og skole er viktig for de unges identitet, utvikling og historietilknytning. Jeg håper at havebyen på Nøtterøy, denne perlen i kanskje nasjonal og internasjonal sammenheng, tas vare på som et viktig nyere tids kulturmiljø med stor bevaringsverdi, før det er for sent.

Litteratur:

- Ebenezer Howard og Halvd. Bryn. *Havebyer og jordbruksbyer i Norge*. Aschehoug & co 1921
- Egil Christoffersen: *Nøtterøy 1914-1940. Kriger og kriser-vekst og fornyelse*, 2009
- Thore Holm,: *Nøtterøy Haveby, egen skattekommune?* Njotarøy 1998
- Espen Johnsen. *Visjoner om en fremtidsby Reguleringskonkurransen i Tønsberg 1919*, Vestfoldminne97 -Lene Solheim Kirkebø: *Pedagogisk arkitektur? Ei utgreiing om spenningsfeltet mellom pedagogikk og arkitektur* Masteroppgave UIB i kunsthistorie vår 2010
- Tor F.Rasmussen. *Bosetting og byutvikling. Planlegging og politikk i Norge- i går, i dag, i morgen.*
- Helga StaveTvinnereim. *Internasjonale byplankongressar og norsk byplanlegging 1920-1940*, Artikkel
- Helga Stave Tvinnereims forelesinger om norsk arkitektur fra 1900 til i dag, bl.a. om havebyer.
- Helga StaveTvinnereim. *Det nye Molde*. Doktorgradsavhandling 1986.
- Egne studier om mellomkrigstiden og vitalisme til min masteroppgaven fra Mørke til lys. 2009.
- C. Didriksen. *Grindløkken skole integrert i Nøtterøy haveby*, Vestfold Nytt nr. 2 2011, FMF Vestfold.
- Konsekvensutredning Tønsbergpakke fase 2 Tema: Nyere tids miljøer, NIKU 2004.
- Reguleringsbestemmelser- Sogn haveby, Oslo kommune.